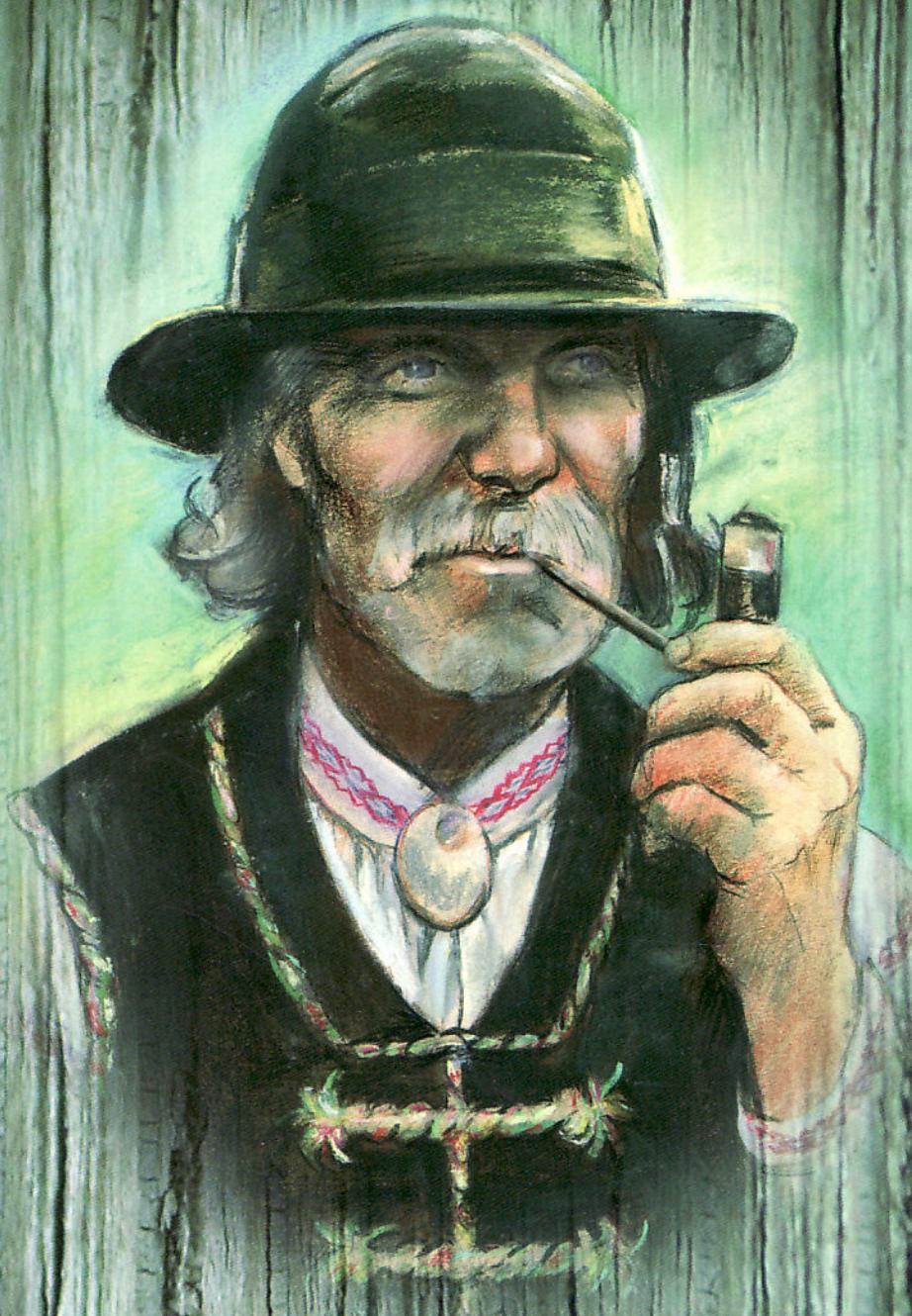

Наталія Кляшторна

*Ни є любови биз муки
Ни є науки биз бука
Ни є газдісъства биз втрати
Ни є байки биз правди*

Бойківські приповідки

БАЙКА ПРО БОЙКА

2010

ББК 63.5(4УКР3)

К52

Книга видана за фінансового сприяння п. **ВАСИЛЯ ЛИСЕЙКА**,
підприємця з м. Долина на Івано-Франківщині, за що автор скла-
дає йому ширу подяку.

Кляшторна Н. О.

Байка про бойка. — Київ: ТОВ «Макрос», 2010. — 48 с.: іл.

ISBN 978-966-2022-21-6

Збірка найцікавіших відомостей про історію, культуру та
походження бойків – самобутнього субетносу горян, які
мешкають у середній смузі Українських Карпат.

Контактна адреса автора: klasztorna@ua.fm

Усі права застережені. Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена у
будь-якому вигляді без письмового дозволу власників авторських прав.

© Кляшторна Н. О., 2010

© Дизайн-студія «Золоте Серце», 2010

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

У сиву давнину, тільки-но в центрі Європи розтанув льодовик, пращури бойків прийшли у гори. Вони протоптали тут стежки, проклали путь через перевали, викорчували і випалили ліси, приручили диких тварин і посадили сади. Ім доводилося боротися і захищати свою землю, відтак вороги часто ставали сусідами і родичами. Зрештою, у XIII ст. вже почували себе настільки міцною громадою, що не чекаючи підмоги зі столиць, відбивали наступ монгольських орд.

Їхня віра завжди була щирою – як біля капища, так і в церкві. На своїй гірській землі бойки випасали скот і годували воловим м'ясом Європу, варили сіль, добували нафту й озокерит. Бойки малювали ікони, будували дерев'яні церкви, плекали свою самобутню культуру. Воювали і служили у війську. Пережили дві світові війни і їхні наслідки. Пишу без перебільшення: перша половина ХХ ст. на цій землі писалася кров'ю її народу. Нині майже половина представників бойківського субетносу живе поза етнічними теренами.

Останнім часом я спостерігаю жвавий інтерес до бойків – їхнього походження, традиційної культури, ментальних особливостей. Багато українців лише зараз приходять до усвідомлення, що в Західній Україні живуть не лише гуцули, що з Польщі депортували не лише лемків. Люди хочуть знати більше про свій рід, свої корені – і таким чином глибше піznати самих себе.

Та разом з цією відрядною тенденцією простежується інша: традиційній культурі бойків пророчать швидку загиbelь – як культурі, що залишиться в музеїчних експонатах, але її сліду не буде невдовзі в повсякденні людей. «Бойківщина відійшла в минуле, бо люди, які мешкають на цій території, вже не визнають себе бойками», – вердикт соціологів. «Етнографічні риси бойків виявляються все слабше», – думка культурологів. «Не вмирай, Бойківщино!» – благають публіцисти, апелюючи насамперед до самих бойків.

За роки незалежності на Бойківщині зайнялися вогнем з десяток унікальних дерев'яних церков. Ще десятки були вкриті неприродними матеріалами, що веде їх до неминучої загибелі. Нещодавно я відвідала Музей просто неба у с. Пирогів під Києвом. Кілька років тому там згорів чи неувесь бойківський куток. Тепер я не побачила навіть хати з галереjкою зі Сколівщини. Бойківська спадщина перетворилася на обвуглені бруси, а потім – зникла. Наші діти мають тепер шука-

Байка про бойка

Дівчата зі Східної Бойківщини, 40-і рр. ХХ ст.
Фото Ярослава Коваля.

ти її, як Атлантиду? Та й чи мають родовід люди, котрих перейменовують на бойківчан?

Одна бойківська казка розповідає про дівчину, яка дорогою рвала на шматки стрічку, щоб за цими уривками її міг віднайти коханий. Нечисельні сліди, які нам залишили по собі давні предки, нагадують мені фрагменти однієї довгої стрічки – стрічки життя старого племені. Мабуть, ця стрічка колись була щедро насичена магмою, що так міцно притягувала до себе.

І тепер я думаю: невже ця стрічка дійсно може обірватися? І якщо скоро забракне магми у Карпатських глибинах, ми маємо негайно її віднайти.

Нащадки бойків з незапам'ятних часів мешкали уздовж Карпатського хребта. Збудовані на цій землі укріплення і городища свідчать про їхню постійну бойову готовність – готовність оборонятися від нападників. Життя на пограниччі наклало відбиток на ментальність цих людей: будуючи фортеці, вони звикли жити за високими мурами і нерадо впускали у свої серця когось стороннього. Чи не тому про культуру бойків, цього найчисельнішого карпатського племени, в Україні й досі відомо найменше.

Корені бойківської культури сягають давнини, осягнути яку відразу неможливо. Її зразки випромінюють дитячу наївність та святу простоту. Орнаменти, ідентичні орнаментам бойківських писанок, зустрічаємо на скелях, об які б'ють хвилі Атлантики. Посестер бойківських церков бачимо в багатоспадових буддійських храмах – аж до острова Хоккайдо. Можемо вважати це випадковими збігами, не вартими уваги. Та коли їх набирається вдосталь, починаєш розуміти, що давні люди, незалежно від назви їхнього племени та місцеперебування, намагалися донести універсальні знання, передати вселенську мудрість, єдину для всіх. Бойки, один із найдавніших карпатських етносів, пронесли її крізь тисячоліття – і не дозволили зовнішнім ефектам затъмарити геніальну у своїй простоті первісну форму.

Проте справжнє багатство старої Бойківщини полягає не лише у вмінні зберігати подих давнини. Раціональне використання природних ресурсів, відмова від надмірностей, осуд збагачення заради збагачення, широкі повноваження місцевих громад – ось на чому колись тримався цей старий світ. Не лише на темності і бідності, як багато хто нині думає. І на цей світ варто озирнутися, щоб побачити сьогоднішні «здобутки».

Ця збірка містить лише фрагменти відомостей про Бойківщину. Про цей старий Бойків світ, як колись мовилося у приказці. І щось невимірно більше, ніж у написаному, нехай кожен прочитає у ликах самих бойків.

Байка про байка

СХЕМАТИЧНА МАПА БОЙКІВЩИНИ

За різними підрахунками, чисельність представників бойківського субетносу сягає 400–500 тисяч осіб. За показниками народжуваності Бойківщина випереджає більшість регіонів України.

Під час Всеукраїнського перепису населення 2001 р. бойківську ідентичність проголосила 131 особа. З-поміж них: 71 мешканець Івано-Франківщини, 25 закарпатців, 22 мешканці Львівщини. Троє бойків відгукнулися з Києва та один із Одеси. За статевою ознакою: 59 жінок та 72 чоловіки. Лише 14 осіб визнали бойківську говірку своєю рідною мовою. Цікаво, що 76 осіб, котрі визнали себе бойками, мешкають в містах. 12 з них назвали діалект рідною мовою. Із 55 бойків – сільських мешканців – говірку назвали рідною мовою лише двоє.

Для порівняння: 2001 року лемками визнали себе 672 особи, гуцулами – 21400 осіб.

ЗЕМЛЯ БОЙКІВ

Осердя землі бойків – гори. Бойківщина займає територію майже 12 000 кв. км і охоплює гірські масиви України, Польщі та Словаччини.

Бойки заселяли середню смугу Карпат, сусідуючи з гуцулами на сході, з лемками на заході, закарпатськими долинянами на північній та мешканцями Опілля на півночі. Бойківська земля простягається зі сходу на захід від ріки Лімниці на Івано-Франківщині до пасма Високого Долу в південно-східній Польщі.

Сучасний адміністративно-політичний поділ не враховує субетнічного чинника. В межах України окреслена територія охоплює південно-західну частину Рожнятівського і Долинського районів Івано-Франківської області, Сколівський, Турківський, південну смугу Стрийського, Дрогобицького, Самбірського і переважну частину Старосамбірського районів Львівської області, північну частину Великоберезнянського, Воловецького і Міжгірського районів Закарпатської області (Закарпатська Верховина).

Четверта частина етнічних земель бойків розташована на терені Польщі. Вона простягається далеко на захід від р. Сян – до пасма Хрештатої і Високого Долу, а на півночі сягає верхів'я ріки Стравігор. Бойківське населення було виселене зі своїх західних етнічних земель упродовж 1946, 1947 та 1951 рр. Про їхню присутність тут нагадують дерев'яні церкви, народна архітектура та назви населених пунктів.

Значно меншу територію займає бойківська земля у Словаччині – Буківські Верхи. *Пуйдяки* – словацькі бойки – живуть переважно в Улицькій, Ублянській та Руській долинах.

Загальновизнано, що бойківські впливи поширяються на культуру та мову значної частини території, сусідньої з бойківською.

Історичні центри Бойківщини в Україні – Турка, Сколе, Самбір, Дрогобич, Борислав, Долина, Воловець, Міжгір'я, у Польщі – Устріки Долішні, Балигород, у Словаччині – Снина.

Національно-світоглядна орієнтація бойків в Україні – проукраїнська.

Баїка про баїка

Вівчар із трумбетою

Жнива. 30-ті рр. ХХ ст.

Фото Р. Рейфусса. З архіву Музею народного будівництва у Сяніку, Польща

ЗАНЯТТЯ БОЙКІВ

Найдавніше заняття бойків – скотарство. Про це свідчать і назви населених пунктів на Бойківщині: Волове, Воловець, Товарна, Турка, Скотарське та ін. За волоським правом, на якому засновано більшість поселень бойків, податки у давнину сплачували вівцями, баранами, шкірами, сиром та іншими продуктами тваринництва.

Особливістю скотарства у бойків є відгодівля великої рогатої худоби. Упродовж століть бойки годували *сиваників* – волів. Їх використовували у транспорті і ними ж орали. Зазвичай улітку волів випасали в горах і на толоках, а восени – на луках і полях. Волів випасали в окремих чередах *волярі*, які будували для себе на полонинах односхилі колиби, з'єднані з загородкою для худоби.

Існує думка, що до початку I світової майже половину ринку яловичини в Австро-Угорщині займала продукція з Бойківщини. Як у гуцулів та лемків, у бойків також поширеним було відгінне вівчарство: пастухи брали від господарів овець і випасали їх упродовж усього літа в горах. Розподіл молочних продуктів регулювався нормами звичаєвого права. Сьогодні отари можемо бачити лише на Закарпатській Верховині.

Для зберігання сіна і соломи бойки використовували *оборіг* – конструкцію із вертикальних стовбців та рухомого даху з драниць.

Освоєння земельних ділянок (пасік) провадилося на терені Бойківщини вирубно-вогневим способом: спочатку рубали ліс і чагарники, а потім їх спалювали і викорчовували пні.

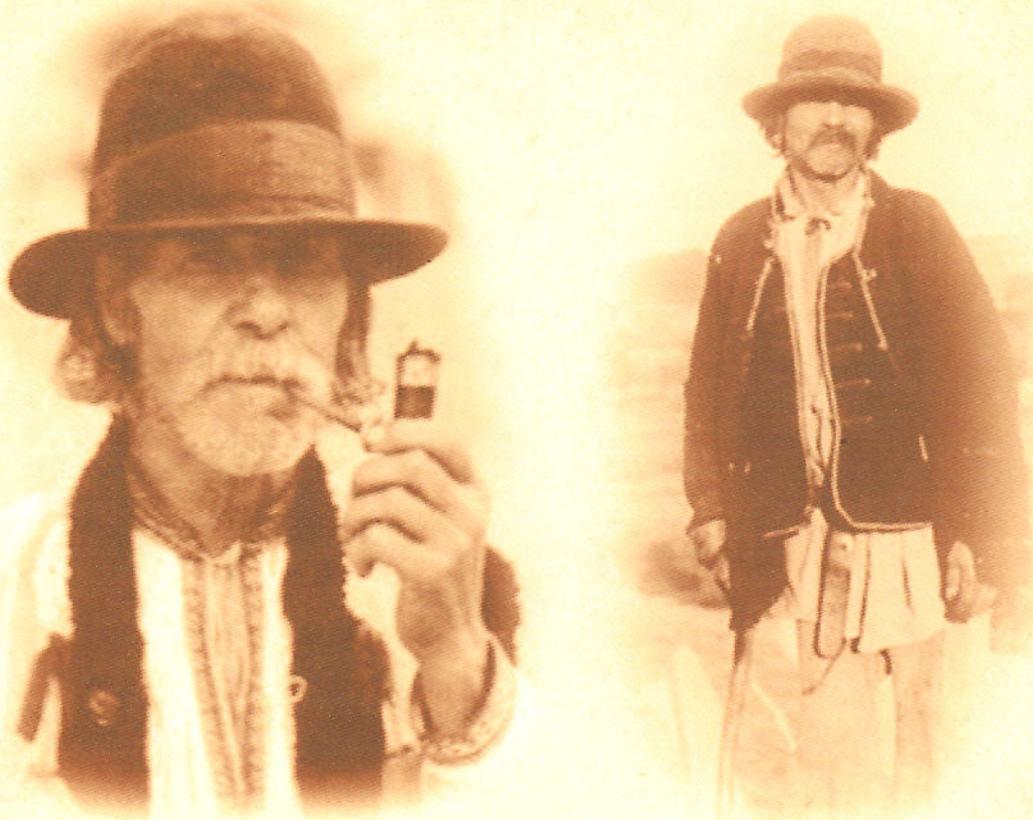
Хоч ґрунти на Бойківщині були малородючими, а кліматичні умови не завжди сприятливими, бойки займалися рільництвом: вони сіяли переважно овес, ячмінь, жито.

Двопільна система землеробства у бойків зберігалася до початку ХХ ст. Землі у бойківських селах були поділені на *царину* і *толоку*, себто поле і пасовище, котрі щороку змінювали своє призначення.

Городництво та садівництво – допоміжні заняття горян, хоч бойки з В. Синьовидного продавали городину і фрукти від Франції до Санкт-Петербурга. З ремесел поширеними були ковальство, теслярство, боднарство та лозо- і короплетіння.

Традиційним для Східної та Західної Бойківщини було добування солі з соляних джерел. У доменній печі на Рожнятівщині виплавляли залізо ще у XVIII ст. Віддавна, задовго до індустріального освоєння нафтових жил у Бориславі, Долині, Ріпному, Чорній, бойки вміли добувати і очищувати нафту, яку використовували в народній медицині та побуті.

Байка про байка

Верховинець із Волового. З чеської листівки. З архіву В. Щербея

Бойко зі Скородного

Бойки з Волі Матіяшової. 30-і рр. ХХ ст.
Фото Р. Рейфусса. З архіву Музею народного будівництва у Сяніку

НАЗВА БОЙКИ

Походження етноніму *бойко* досі залишається однією з найбільших загадок української етимології. Самі бойки в минулому бойками себе не називали – таку назву їм дали сусіди. Населення Бойківщини до початку ХХ ст. називалося руським народом, русинами.

Назва *бойко* вперше зустрічається в судових документах м. Сяніка 1607 р., в яких йдеться про продаж волів. Українські етнографи першою згадкою в літературі про бойків називають твори українського народознавця Климентія Зіновієва кінця XVII – початку XVIII ст.

Також про бойків згадав о. Йосиф Левицький у передмові до «Граматики» (1831 р.), а їхню назву пояснив частим уживанням частки «бо є» – на відміну від лемків, які казали «лем», та лишаків, котрі говорили «лише». Версія про походження етноніму від вживаної в окремих селах Бойківщини частки *бойє*, що означала «так», «дійсно», «а справді», здобула найбільше прихильників.

Не слід забувати і форми звертання до Бога у бойків – *богойку*, до дівчини – *дівойко*, форм прикметників – *тихойко*, *легойко* і т. д.

Назву бойків з XIX ст. виводили також від кельтського племени *бойїв*, які в І тис. до н. е. населяли сучасну Центральну Європу.

Іван Франко пов’язував цей етнонім зі словом *Бойко*, тобто «воїн». Українські мовознавці назву бойків теж пов’язують з антропонімом (прізвище чи ім’я) *Бойко*, яке у слов’ян було поширене з дуже давнього часу. Цим іменем досі називають дітей південні слов’яни, хоча корінь слова виводять від турецького *бай* – багатий.

За ще однією версією, яку обстоюють польські історики, назва *бойко* походить від назви продавців солі та волів. *Бойком*, як вони вважають, колись називали впертого і повільного вола.

На Турківщині місцеві краєзнавці схиляються до думки, що бойками місцевий народ називали тому, що звуки *у* та *и* вимовлялися ними в окремих словах як *о* (у бойківській регіональній літературі тверде *и* позначається як *ы*). Наводять зразки тодішньої вимови села Либохори: «*Коби боли воли, то бо вотягли, а то бола кобола та й не вотягла*». Відтак горяни часто вживали *бо* та *о* замість згаданих букв, себто «*бокали*» та «*окали*», а тому мешканці Підгір’я, передражнюючи їх, назвали бойками.

Подекуди бойки цуралися своєї назви, вважаючи її за образливу, і називали себе *гірняками* (Галицька Бойківщина) або *верховинцями* (Закарпатська Бойківщина). Треба визнати, що на Закарпattі назва *бойки* не дуже поширена. Свій край мешканці Воловецького та Міжгірського районів охочіше називають Верховиною. Серед бойків окремі дослідники виділяють *тухольців* – мешканців центральної частини Бойківщини, що перебуває у складі Сколівського району. У Східній Словаччині бойків називали *пуйдяками* (слов. – *pujdák*), оскільки вони кажуть «пуйдемо», а західні сусіди, лемки, – «пійдемо».

Байка про бойка

Бойківські посмішки з Літковиць. Західна Бойківщина. Фото о. Івана Мака

Усе життя бойка минає у святій простоті. Простою є й мова. «Бойки встидаються красиво говорити: їхня мова проста, як і їхні страви без м'яса і тлушту», – пише Галина Пагутяк.

Бойків називали скромним народом, який не страждає від завищеної самооцінки. Хоча бойків переживає глузування і насмішки. Ще у 30-х роках минулого століття Роман Рейнфусс, який досліджував Галицьку Бойківщину від долини Лімниці до пасма Високого Долу, зауважив, що сусіди гордують бойками, недооцінюють їхніх чеснот. Зрештою, так є у всьому світі: мешканці багатших регіонів кепкують над вихідцями з біdnіших.

Архаїчні уявлення бойків часто були причиною насмішок над ними. Бойки найдовше з-поміж мешканців Галичини і Закарпаття жили у курних (чорних) хатах, в яких не було комина. Також впадала в око звичка бойків щонеділі змащувати волосся маслом, везти покійника на цвинтар чорними волами на санях, влаштовували забавки біля померлого та ін.

З плином часу ці звичаї відійшли в минуле, але деякі ментальні особливості горян дають-ся відображенням і нині.

Бойківський етнос є дійсно самобутнім: він яскраво виявляє свою самобутність навіть тоді, коли сам її затято заперечує.

ВДАЧА БОЙКІВ

Найкращий спосіб потрапити в немилість – розповідати про вдачу. Колись у інтерв'ю столичному виданню відомий закарпатський етнограф дав стислу характеристику трьом групам карпатських горян. Відтоді минуло сім років, а бойки і лемки досі не забули слів професора: перших він назвав послужливими і здібними, але не надто працьовитими, а у других виявив холодний погляд, мляву ходу, схильність до ословачення і спольщення.

Однак є кілька неспростовних рис, від яких не можуть відхреститися навіть самі бойки.

Бойки є впертими. Їх важко переконати у чомусь, що суперечить їхнім власним уявленням. Мабуть, саме за впертість бойків вважають найконсервативнішою спільнотою в Карпатах.

Усі горяни світу – люди запальні. Вони не люблять повчань і критики. За влучним висловом Галини Пагутяк, «бойки не є простими». Письменниця, бойкіня за походженням, пояснює особливості бойківської вдачі: «Не люблять, аби над ними (бойками. – Прим. Н.К.) хтось стояв. Перше в них самих мусить перекипіти, а потім хоч до рани прикладай».

Про войовничість бойків свідчать зокрема назви їхніх населених пунктів: Бориня, Сколе, Лютва, Лютовища. «То-змо ся покиршили, аж ся закривавили», – так деколи говорять бойки після весіль, продовжуючи традиції культових баталій.

У бойків дуже розвинене почуття практицизму. Саме воно і диктувало їм помірне застосування зовнішніх оздоб в оформленні речей повсякденного вжитку. Бойківський декор є взірцем стриманості. Бойко прикрашає свій побут мінімально, його орнамент не відзначається розтяцькованістю. Відтак бойків розглядали як плем'я із західними та північними культурними впливами.

Бойки – народ ощадний. Уродженці долин ототожнюють цю ощадність з патологічною скупістю. Життя серед суверої природи, на по-границі, змусила бойків завжди дбати про завтрашній день. Іван Франко писав, що бойко буде цілий рік жити майже упроголодь на картоплі та вівсяному ошипку, але ніколи не витратиться – його гроші завжди надійно сховані.

Спостерігаючи за мешканцями сіл над Сяном, Ольга Франко помітила, що бойкам дійсно притаманна певна доля лінощів – як людям, котрі від пастушого життя перейшли на рільництво. Насправді ж про бойків, яких доля розкидала по різних кутках світу, відгукуються як про дуже працьовитих і кмітливих людей. І хоч найбагатший українець світу, уродженець В. Синьовидного, Петро Яцик, критикував методи господарювання своїх предків, бойкам все ж не можна відмовити у енергійності та завзятості, з якими вони йдуть по життю, покладаючись самі на себе.

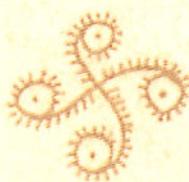
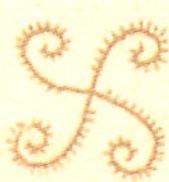
Колись малим бойкам розповідали, що їх приносить бусько.

Але діти виросли і хотіли знати, звідки їхні корені.

Фото Ярослава Кovalя. Східна Бойківщина, 40-і рр. ХХ ст.

Орнамент із трипільського горщика та кельтської зброї.

Орнаментика бойківських писанок.

КАРБИ ІСТОРІЇ

Найдавніші сліди перебування людини на Бойківщині виявлені біля м. Східниця на Львівщині. 800 тисяч років тому пітекантропи лишили тут ручні рубила та розколоту річкову гальку.

В епоху енеоліту (мідно-кам'яного віку) на бойківських теренах мешкали носії т. зв. культури лійчастого посуду. З II пол. III тис. до н.е. терени Бойківщини були заселені носіями культури шнурової кераміки – напівкочовими та досить агресивними племенами. Раптову експансію цих племен на схід пов'язують зі зникненням культури Трипілля–Кукутені.

Дослідження груп карпатських горян, проведені в генетичній лабораторії Мічиганського університету в США, довели, що за материнською лінією бойків можна вважати генетичними спадкоємцями «шнуроворів» та трипільців. Є думка, що саме шнуровики залишили в Карпатах курганні могильники, в яких покійники лежать у скорченому положенні на боці з підігнутими в колінах ногами. Поряд з ними – заупокійні дари. Люди в давнину вірили, що якщо покійного покласти у тому вигляді, в якому лежить дитина в утробі матері, він матиме нове життя.

Наприкінці XII–VIII ст. Бойківщину заселили носії культури т. зв. голіградської культури (фракійський гальштат). Біля села Сопіт на Сколівщині віднайдено 155 тіlopальних поховань у великих керамічних урнах. Такі урни із рештками кремації тодішня людина розуміла як лоно матері землі, з якого померлий мав народитися знову.

Менше ніж за 3 км від Сопітського могильника розташоване величезне наскельне святилище голіградських племен у с. Урич на Сколівщині. Воно було пов'язане з культом Сонця. Тут зафіксовано 270 солярних знаків. Трапляються петрогліфи у вигляді спіралей, коліс із шістьома спицями, танцюючих чоловічків, ламані та змієподібні лінії. Науковці доводять, що скелі в Уричі були пристосовані під святилище обсерваторного типу, призначення якого полягало у встановленні точних астрономічних дат. Від голіградських племен на Бойківщині залишилися і бронзові мечі, віднайдені в Комарниках на Турківщині, які були поширеними в Карпатах в XII–X ст. до н.е. Про поселення на Бойківщині у V ст. до н.е. свідчать знахідки в с. Крушельниці Сколівського району. Про етнічну належність цих племен досі сперечаються історики.

Найбільше загадок про життя людини на Бойківщині залишив латенський період (IV–V ст. до н.е.), коли в тогочасній Європі запанувала кельтська культура. Наприкінці XIX ст. під час прокладання залізничної колії між Синевідськом та Нижньою Стинавою було виявлене поховання кельтського воїна. Він лежав у могильній ямі випростуваним в оточенні мечів, стремена вудила та глиняних горщиків.

У 40-х рр. V ст. азійський народ, відомий як гуни, перетнув прабатьківщину слов'ян і вступив до Центральної Європи разом зі слов'янами. Уважається, що ці прибульці розселилися в Карпатському підгір'ї. Серед бойків досі живе переказ, нібито Аттіла, вождь гунів, убитий 453 р., захоронений біля села Риків на Ваташині. Століття по тому карпатських слов'ян підкорили авари (обри). Про їхнє перебування свідчить бойківська приказка: «Обре-обре, сховайся добре».

Бойко з с. Плав'є, 1905 р.

Фото Хв. Вовка

БОЙКИ: КЕЛЬТСЬКА СПАДЩИНА

Ще на початку XIX ст. творці Руської Трійці – Іван Вагилевич та Яків Головацький, які самі мали бойківський родовід, висловили думку: бойки є нащадками кельтських племен, а саме їхнього бойового авангарду – бойїв.

Минуло понад століття відтоді, як етнограф Хведір Вовк побачив і сфотографував у села на Тухольщині старих чоловіків із косичками, наче у Астерікса і Обелікса з відомого фільму про галлів. Галлами греки називали кельтів. Єтнонім «галли» пов’язують із давньоірландським *gal* – «лютий, відважний», або ж від грецького *galat*, що означає молоко і може вказувати на білу, порівняно з греками,

шкіру кельтів, або те, що кельти були скотарями: вони пили молоко і харчувалися молочними продуктами.

У 20-х рр. ХХ ст. учень М. Грушевського і діяч УНР С. Шелухін прилучив Галичину до *Кельтського півмісяця Європи*. Відтоді все більше науковців приходять до думки, що в останніх століттях до н.е. кельти відігравали по обидва боки Карпатського хребта важому, якщо не провідну, культурну та політичну роль.

Є припущення, що грецьке слово *«keltoi»* означало людей, котрі живуть потай. Кельти не створили жодного державного утворення і жодної писемної пам’ятки, яка була би більшою за кілька рядків, оскільки жерці наклали сувору заборону на запис будь-яких відомостей. Тому характеристика, яку давали кельтам літописці та античні автори, виглядає дуже суперечливою. Кельтів називали непостійними – і водночас захоплювалися їхньою відданністю вождям. Їх критикували за скучість – і дивувалися, як щедро вони жертвують золото богам, писали про їхній «важкий» розум – і хвалили за винахідливість та кмітливість. Проф. Г. Казакевич пише, що кельти континентальної Європи не були стійким етносом, а радше культурною та мовною спільнотою. На ранніх етапах їх важко розрізнати від сусідів: іллірійців та германців.

О. Стрижак вважає, що кельти прийшли на терени сучасної України трьома хвилями, починаючи з VI ст. до н. е. у вигляді племен неврів, вольків, а за ними рушили галати, скіри і насамкінець бойї, боїски.

Кельтський слід особливо помітний у культурі двох субетносів, що мешкають в Галичині, – бойків та гуцулів. У орнаментах бойківських вишивок, а особливо в орнаментації писанок, часто зустрічаються типові для кельтської культури форми спірального орнаменту.

Кельтська правова культура теж перегукується з окремими нормами звичаєвого права. Кельти практикували такий вид покарань, як *вигнання із громади* – засуджений потрапляв поза межі соціальної структури суспільства. На Бойківщині така форма покарання зберігалася ще в XVIII ст. і застосовувалася як до окремих осіб, так і до груп. Після не-

сплати податків та ухиляння тричі від суду 21-го мешканця Волосянки було засуджено на довічне вигнання.

Паралелі між світом карпатським і кельтським можна побачити в обрядовості під час свята св. Юра – дня вигону овець на полонину. На передодні цього дня ще на початку XIX ст. бойки розпалювали багаття. Дим мав огорнути тварин, щоб очистити їх, захистити від хвороб і відвернути злі чари. Подібний обряд у давнину виконували й ірландці 1 травня під час свята Бельтайн, коли виганяли худобу на пасовище.

Фольклорні джерела є відлунням набагато давніших уявлень, ніж ми можемо собі уявити. В усній народній пам'яті бойків зафіксовані окремі пережитки кельтської духовної культури. Наприклад, найсвященнішим деревом у кельтів був дуб. Саме в дібровах жреці-друїди влаштовували ритуальні обряди, і зокрема, жертвоприношення. У казці зі Сколівщини «Чорт і баба-чародійка» чорт зустрічається із чоловіком, який продав йому душу, саме біля дуба. У казці з Перегінська «Доля» до хлопця «враз горі дуба хтось говорить» – так він дізнається про свою майбутню долю. Цей сюжет відповідає кельтським переказам про друїдів, котрі проходили крізь дерево, щоб довідатися про майбутнє.

Кельти першими в Європі навчилися плавити залізо, з якого виготовляли не лише зброю, але й знаряддя праці. Ковалям вони приписували надзвичайні можливості. Вважалося, що коваль може зурочити людину або ж вилікувати шляхом замовлянь чи інших магічних дій. Про подібне ставлення до ковалів на Бойківщині свідчить казка «Коваль і чорт», записана М. Зінчуком у с. Головське Турківського району. За сюжетом байки, кожен коваль мав не лише кузню, але й дідька. Разом із кузнею батько має передати синові й нечистого.

Широкий кельтський пласт приховує в собі й топоніміка Бойківщини. Професор К. Тищенко довів, що назви селищ на витоках рік мають кельтське походження. Зокрема, в основі *тереб-* (ріка Теребля на Закарпатті) відображеній прадавній корінь *treb-*, що означає «житло, домівка». Назва ріки Сукіль перегукується з іменем кельтського бога *Сукела*. Слово *горган* у гельських мовах – видовжена гора. Назви, що мають гельську основу *рожн-* (*Рожнятів*, *Рожсанка*), поширені від Рейну до Дніпра й усюди відповідають своєму первісному значенню – западина. Корінь *кал-* (Калуш, Кальна) означає «місце, де пасуться вівці».

Назву язичницького бога Велеса («скотій бог», покровитель худоби і багатства) дослідники пов'язують з галльським «скутті» – гроші й багатство.

Виконуючи давні обряди, розписуючи писанки і вишивуючи сорочки, промовляючи назви населених пунктів та урочищ – чи здогадуються самі бойки, що цим вони зберігають спадщину стародавніх кельтів?

Не виключено, що на терені Бойківщини могли залишити свій слід не лише бойї, але й вольки. Наприклад, у Богемії бойї мешкали разом із вольками. Є думка, що просуваючись із Галлії на схід південним краєм тодішніх германських теренів, вольки–«мандрівники» стали відомі слов'янам під германізованою назвою «волохи».

ВОЛЬКИ, ВОЛОХИ, ПАСТУХИ

Вол(о)х- походить від германського слова *Walhoz*, яке лігнівісти пояснюють, як «плем'я вольків-мандрівників». Подальше традиційне співвіднесення галльського *volcae* з тотемом «вовки» може бути й наслідком дуже давнього народного переосмислення. Фольклористи зафіксували в Україні лише одну казку, мотивом якої є шлюб дівчини з вовком. І цю казку розповідають саме на Бойківщині.

Стародавніх кельтів уявляють людьми, котрі ледь не з пелюшок хапалися за мечі та вмирали виключно на полі бою. Насправді ж на ранніх етапах історичного розвитку кельти були пастушим народом. Їхня пра-батьківщина – Альпи, луки яких придатні до випасу великих черед худоби. Географи послуговуються терміном *альпійські* луки – так називають і карпатські полонини. Основою господарського устрою кельтських племен упродовж століть було саме відгінне скотарство. Два тисячоліття тому стародавні кельти були підкорені римлянами та германцями і витіснені в гірські масиви Європи та на Британські острови, де вони й далі займалися скотарством (згадаймо знамениту шотландську шерсть). Археологи схиляються до думки, що переважну більшість домашніх тварин у кельтів становила велика рогата худоба. Вивчення кісток із кельтських поховань показує, що кельти вживали багату білком їжу. Можна тільки дивуватися, але слово *сало* в українській прийшло з мов галльських.

Відгінне скотарство значною мірою обумовлювало характер культури кельтів, що знайшло відображення в ритуалах, календарних звичаях тощо.

Існує думка, що культурні здобутки кельтів перейняли племена даків – нашадки фракійців. Нащадками даків вважають себе румуни, хоча сьогодні все частіше лунають думки про не менший слов'янський субстрат у походженні цього народу. Питання *волоської колонізації Карпат*, і зокрема Бойківщини, – питання, над яким історики сусідніх з Україною держав ламають списи понад століття.

Насамперед варто вияснити, кого вважали волохами наші сусіди. Поляки волохами називали румунів та молдаван, а також людей, котрі спілкувалися романськими мовами. Проте далі, на Балканах, слов'янські народи називали волохами кельтів або інших народів, котрі були романізовані і розмовляли мовами, наблизеними до латини. Згодом *волохами* почали називати всіх пастухів, незалежно від їхньої мови і походження.

Народ, який називають волохами, живе у Великоберезнянському та Перечинському районі Закарпаття. Його мова наближена до старої румунської. Проте етнологічна експедиція Румунської академії наук прийшла до висновку, що волохи не є етнічними румунами. Висновок про їхнє походження – «залишки старих пастуших племен Середнього Подунав'я, котрі зазнали романізації ще перед тим, як їх витіснили зі своїх земель кочові мадярські племена».

Нині важко встановити, якою ж мовою спілкувалися прибулі в Карпати волохи і визначити їхнє походження. Напевне не були вони ані стовідсотковими кельтами, ані стовідсотковими румунами, а все ж таки залишками багатьох племен. Були в їхньому родоводі й племена слов'янські, котрі від Альп до Карпат випасали худоби на луках.

Саме скотарство, пастуший спосіб життя – ось що єднає бойків з батьківма гірськими народами та етносами Європи. Ще в XIX ст. етнографи помітили подібність покрою одягу та взуття бойків до одягу південних слов'ян – болгар, македонців, сербів. На Балканах, Шльонзку і навіть в Альпах побутоують одні й ті ж музичні інструменти, що і в Карпатах. «Девойко моя», – співають болгари. І навіть в албанському багатоголосі вчувається манера ладкання свашок під час бойківських весіль.

Тісні зв'язки між гірськими народами Європи та карпатськими горянами були помічені й українськими антропологами. На думку В. Дяченка та Т. Алєксєєвої, «антропологічний склад українців гірських районів Карпат, які є нащадками середньовічних слов'янських племен цих теренів, містить певний давній дако-фракійський компонент».

Цю думку розширив провідний український антрополог С. Сегеда: «За більшістю провідних соматологічних маркерів українці Карпат мають аналоги не лише серед інших терitorіальних груп українського народу, а й деяких суміжних етнічних груп: східних словаків, поляків-гурали, румунів, окремих груп чехів та угорців. Схожі риси морфологічної будови притаманні також жителям Північно-Західної Болгарії, Центральної та Північної Сербії, більшості хорватів. Є підстави думати, що карпатський антропологічний комплекс склався в добу середньовіччя, а можливо, й раніше».

Загалом українському населенню Карпат дають ряд антропологічних характеристик, які мають спільні риси з представниками альпійського типу – населенням Австрії, Швейцарії та Північної Італії.

Про східну або степову складову в походженні бойків науковці сперечаються давно і затято. Львівський професор Я. Чекановський, який у першій половині XIX ст. проводив у Бескидах свої дослідження, виявив неймовірну розмаїтість антропологічних типів бойків і пояснив її домішкою нащадків татарських ординців, котрі вчащали з набігами. Свою теорію він підтвердив прізвищами бойків, котрі мали тюркське походження: Баган, Салабай, Кизим та ін. Чимало населених пунктів, річок і урочищ на Бойківщині виводять із тюркських мов. Навіть самі бойки розповідають, що в деяких селах живуть нащадки татар. В усній народній творчості зберігся лише один сюжет, що нагадує казку народів, які входили до Золотої Орди, – казка «Аюга», записана на Рожнятівщині. Українські антропологи характеризують бойків європеоїдним комплексом ознак «без помітної монголоїдної домішки».

НЕСПОДІВАНІ РОДИЧІ

«В деяких місцевостях бойків, як наприклад, у селі Головецькому, чоловіки носять волосся таке саме завздовжки, як і в жінок, перед святами заплітають його, а потім пишаються кучерями, що від того постають, розпустивши їх по плечах та по спині. Колись чоловіки цих місцевостей так і ходили з косами, як вогули, і в селі Плавйому нам довелося знайти майже столітнього старого чоловіка – єдиного, що 1905 р. ще по-старовинному заплітив волосся у дві коси».

Етнолог Хведір Вовк (Федор Волков) порівняв бойків з *вогулами* – угро-фінським народом *мансі*, який живе у північно-західному Сибіру, звісно, не маючи на увазі жодної кровної спорідненості між цими племенами.

Справжньою несподіванкою стали результати генетичних досліджень, котрі проводилися вченими Мічиганського університету зі США серед трьох груп українських горян у Карпатах. Згідно з їхніми результатами, за материнською лінією бойки мають генетичну спорідненість із уральськими народами фіно-угорської мовної сім'ї. Зокрема, частоти гаплогруп *h*, *t* та частково ј мітохондріальної ДНК в фіно-угорського народу удмуртів близькі до аналогічних частот бойків (досліджувались мешканці Східної Бойківщини – Рожнятівщини та Долинщини).

Перше, що спадає на думку, – це можливість міжетнічних зв'язків між предками бойків та угорців. Адже саме мадярські племена, які є вихідцями з Уралу, 895 р. перейшли Верецький перевал, над яким жили предки бойків. Проте керівник дослідження, проф. Алекс Нікітін, на підставі отриманих генетичних даних схиляється до думки, що «зв'язки (між предками бойків та угро-фінів) простежуються у післялььодовиковий період, в епоху мезоліта».

Образно кажучи, бойки й уральські угри мають спільну праматір, хоч їхні долі розійшлися близько 8 тисяч років тому.

Також Хв. Вовк століття тому помітив, що геометричні узори бойківських вишивок «вражаюче подібні до фінських візерунків». Квіткою Життя угро-фінські народи оздоблюють сани, прялки та поперечні балки у житлових приміщеннях. На їхніх рушниках – солярні знаки, ідентичні петрогліфам на скелях Урича та архаїчним орнаментам бойківських писанок. У бойків та удмуртів спільна улюблена кольорова гама – червоно-синя. До того ж на вишивках – восьмикутні зірки. Саме ця зірка є символом республіки. Оригінальні бойківські драбинки, а особливо силянки, дуже нагадують нашійні жіночі прикраси народів Уралу.Хоча не виключено, що силянку бойки і лемки запозичили від угорців. Багато спільного має любовна магія бойків та угро-фінів. Як бачимо, усі паралелі проводяться саме за жіночою лінією. Чоловіків єднає пристрасть до міцних напоїв.

Є ще одна важлива складова, спільна для бойків та угро-фінських

народів – скотарство. Неймовірно, але факт: саами – угро-фінський народ, який живе за Полярним колом у Росії, Фінляндії, Норвегії та Швеції, – йойкають біля своїх оленів так само, як йойкають бойки під час похорону. Повторювання звукосполучення йой, на переконання саамських шаманів, дозволяє викликати на контакт душі предків. Можливо, йойкаючи за померлим, бойки у такий спосіб теж просять своїх покійних пращурів полегшити їм біль утрати. Не виключено, що промовляючи йой від болю, здивування чи гніву, бойко також просить свій Рід прийти йому на допомогу.

БОЙКІВСЬКИЙ ПТАШОК: ПОВЕРНЕННЯ РІВНОВАГИ

Оскільки бойки пов’язують свій родовід з родоводом кельтських племен і слов’янських мешканців Балкан, позначмо на мапі їхні центри і з’єднаємо їх із центром Бойківщини – містом Турка. Таким чином опиняємося у трикутнику: Карпати–Балкани–Британські острови. Відколи генетики повідомили про давні контакти між пращурами бойків та уральськими народами, ми провели лінію до столиці Удмуртії і були здивовані, що відстань між Туркою та Дубліном дорівнює відстані між Туркою та Іжевськом.

Однак головне відкриття було ще попереду. Коли ми з’єднали усі позначені на мапі точки, виявилося, що намалювали пташка у польоті – і цей пташок нарешті здобув рівновагу. Але серце його, як і наше, билося у центрі Європи.

Пташок, який розкрив свої крила від Атлантики до Уралу, – так, наче він обіймає величезний континент.

Старі бойки, коли вони підіймалися на свої Кичери і Магури, певно і мріяли не могли про такий політ!

ПЕРЕКАЗИ ПРО ЗАСЕЛЕННЯ БОЙКІВЩИНИ

Синевідсько

Люди не все були такі, як зараз. Були такі велети, що як єден стояв на одній горі, а другий на другі, то й си могли руки подати. Великани були.

Єден такий великий схотів води пити, а ріки Стрий і Опір пересохли трохи. Вінь нахилиться, оби з них попити там, де вни сходилися, а то вода каламутиться, хіба з піском смокче. Узяв вінь та й пониж того місця насунув землі, каміння. Високу таку греблю, гать наметав, як Червоні Береги. Вода сперлася, заповнила туто долину, і зробилося велике озеро. Вода чистойка стала. Вінь напився, та й лишив озеро. Як води набралося повно, вона через гать переливалася, і текла собі впровали.

Відци, від гір у тоти сині води, клином заходила земля. Там і поля урожайні були на тім клинци. І ліс недалеко. Зайшли туда люди, але не великані, а такі, ги ми. Побудувалися, орали там. Єдної днини надийшов туда веліт той, знов хотів води напитися. Дивітся, а на тім сухім клині якісь мурашки, подібні до нього, лиш дуже малийкі. Взяв їх разом з волами і плугом на долоню та й поніс показувати мамі:

- Дивітся, яких я мурашків найшов.
- Ой, то, синку, ни мурашки. То по нас ту в горах такі люде будуть жити. Віднеси їх на то місце, відки взяв.

Поклав вінь їх над тим озером і лишив. Заснували вни село та й назвали від тих синих вод Синевідськом. Тогди вся Скільська Верховина щи ни була заселена, бо велети десь пропали, а нашим малийким людом ту тяжко було в тих дебрях та лісах давати си раду. Жили спочатку на долах, а в горах хіба польовали.

Тисовець

Тисовець – найстарше село в наших околицях (на Тухольщині). У давні часи ординської навали місцеві жителі зазнали всяких страждань. Ординці грабували майно, вбивали людей.

Єден чоловік не витерпів і втік на коні межі гори. Довго він їхав і

Либохора. Оформт З. Кецаля.

став на широкій поляні перепочити. Серед поляни росло велике дерево – тис. Під ним і заночував. Завойовники пішли по його сліду. Але чоловік той вдався до хитрощів: перекував коня підковами в другий бік. Татари подалися на Тухлю.

Потім на ту поляну зайшло ще кілька чоловік і так її заселили. Місце, на якому росло широке дерево, назвали Тисовате, а село – Тисовець. Той перший чоловік розповів, як він перехитрив ординців. Та й прозвали його Чудійовичом. А в селі потім розвелося багато Чудійовичів.

Сойми, Волове і Пилипець

Сойми – то дуже старе село, старше за Волове. Є співанка:

Порадилися сусіди – Липча із Соймами,
Що вспіл будут волів пасти помежі горами.

Про що пісня каже? Що від Липчі до Соймів не було більше сіл. А свою худобу жителі Липчі і Соймів випасали межі горами. Де випасали волів, там виникло Волове. Де паслися вівці, там Вучкове, а колись називалося Вуцьковим. Де стригли овець – там Стригальні.

А Сойми так називаються, що там першими поселилися два брати – розбійники Сойми. В одного з них були два сини: Іван і Пилип. Оба закохалися в якусь Іляну з Липчі, побилися на ній, і Пилип убив Івана. Далі втік горі рікою і заснував село Пилипець.

Труханів

Давно то було. На наші землі нападали монголи-татари. Всюди їх було повно. Кажуть старі люди, що ту зайшли три хани, три брати і поселилися там, як від Синевідська йти. Вони ту так і обстали, завели сім'ї. У нас і фамілії є: Мурдза, Турків. Потім село називали Труханів від тих трьох ханів, що зайшли сюди.

Сукіль і Тисів

В селах Болехівського району тече річка Сукіль. Місцеві жителі вважають, що назва цієї річки татарська, в перекладі вона означає: «су» – вода, «кіль» – іде на нас. Річка бере початок з останнього села Сукіль, яке розташоване у самих горах. Розповідають люди, що Тисіві ще з часів татарсько-монгольської навали жили татари. Кажуть, що і сьогодні можна побачити залишки татарських традицій.

Монастир біля Вигоди

На горі Монастир біля Вигоди на Долинщині у давнину був оборонний монастир, знищений татарами багато століть тому. За його мура-

ми жителі навколоїшніх сіл ховалися під час небезпеки. Кажуть, коли ординці підійшли до його стін, то сказали: «У вас багато жінок, а ми не будемо битися з жінками. Нехай жінки покинуть ці стіни. Дозволяємо кожній з вас винести на собі з монастиря все, що маєте найціннішого». І жінки понесли на плечах своїх чоловіків...

Гребенів

Їде, бовало, тато до Сколього, везе на ярмарок трохи сіна продати, бо треба гроша податок заплатити та й до хати щось купити...

Коні йдуть, а тато приповідає всячину. І про села, через які веде дорога до Сколього. Спустимеся із Зелем'янки в Гребенів, а тато:

— Ану, дітинко, придивися добре, чи вгадаєш, чого тото село так називають?.. Видиш, які гребені піску та каміння понасував Опір? Колись їх бовало й більше, а типирька то забирають на дорогу. Від тих гребенів, що вода такими рядами нагрібала, і село назвали.

Тухля

Чув я того від старих людей. Бовало, отак посходяться та і приповідають собі всячину. А там хтось з молодиків:

— А відки взялася наша Тухля? Як постало? Та, може, ви, нанашку, приповісте?

Він витягне люльку з рота, глипне на нас:

— Чути, то-м чув. Казали єдни, що он там, як у керунку д Либохорі, у Мельничнім потоці. А другі приповідали, що Тухля спочатку бола в Черенищох над Зелемнянков, над тим потоком, що дорога попри нього вела на Сукіль, Брязу, на Болехів. Але потім напала на людей якась хвороба: ци чума, ци колера. Люде вмирали, як мухи. Їх тамої усих поховали. Відтоді то місце Гробищами називають. Лишень малийка горсточка перебралася сюди, де нинішна Тухля.

А другі приказували, що тоти перші тухляне жили на Погари.. Там і типир' є з дісять хат, файні ораниці, пасовища. Є де вівці, маржинку попасті. Єдну ораницю там називають Городища.. Туда пару літ тому вчені ходили, щось там міряли, копали, казали погарце, що понаходили давні речі...

(Із книги Василя Сокола «Писана криниця»)

ШЛЯХТА НА БОЙКІВЩИНІ

Якщо у Польському королівстві у XVIII ст. шляхта становила 10% населення країни, то на Бойківщині в той самий час співвідношення це було вищим принаймі удвічі. Присутність на Бойківщині боярських залог, попередниць шляхетських громад, вважають особливістю цього краю.

Походження бойківської шляхти – Сасових синів, нащадків легендарного роду Драго-Сасів – не менш загадкове, ніж походження самих бойків. Шляхтичі завжди вважали, що вони «з іншого тіста», ніж місцеві хлопи. Вирізнялися вони освіченістю, амбіційністю, красномовством, схильністю до процесувань у судах, байдужістю до алкоголю. Зовнішня відмінність між ними і бойками прослідовується до наших днів.

Як довідуємося з розвідок Михайла Терлецького, в XI ст. у Трансильванію приходять воїни з Лужицької Сербії (з XI ст. – у складі Саксонії). Уважається, що звідси Драго-Саси пішли у хрестовий похід, потім перебували на Уграх, звідки прибули на службу до руського князя Данила, а потім – його сина Лева. За припущеннями, Сасівський рід у Карпатах пішов від Балка (Балиці) і Драга, які засновували села на Закарпатті наприкінці XIV ст. Після загарбання Галичини поляками Казимир Великий роздав привілеї на довічне володіння прикордонними теренами військовій знаті, а останню натомість зобов'язував до оборони своїх володінь та нагляду за ними. Так на чолі поселень ставали *князи* – представники роду Сасів. Найбільше шляхетських поселень було зосереджено на Турківщині, Старосамбірщині та Долинщині. Приналежність до шляхетського роду означала звільнення від феодальних повинностей і право носити зброю.

Окрім військової справи, шляхтичі часто обирали священицьку стезю, ставали науковцями.

Найвідоміші шляхетські родини Бойківщини – Бачинські, Білинські, Винницькі, Височанські, Гординські, Гошовські, Зубрицькі, Ільницькі, Комарницькі, Кропивницькі, Лопушанські, Матківські, Нанівські, Ортинські, Созанські, Тарнавські, Терлецькі, Яворські.

Сасівський родовід мали гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний та Іван Франко (мати – з родини Кульчицьких).

Герб роду Драго-Сасів

Літоворищі, початок ХХ ст.

«Старшим у громаді має бути чоловік порядний, народжений законно, тверезий, не багатий, не збіднений, обраний за тими звичаями, які існують в селах».

Зі спеціальної інструкції для королівщин про обрання війтів і князів, котрі очолювали громади.

ГРОМАДА – СИЛА

«...Почнуться великі свари і роздори по руській землі, і пожеруть вони силу народу, а тоді попаде весь народ у неволю чужим і своїм наїзникам, і вони зроблять із нього покірного слугу своїх забагів і робучого вола. Але... нагадає народ своє давнє громадство...»

Іван Франко, «Захар Беркут»

Іван Франко бачив у громаді нездоланну колективну силу, адже її роль в житті бойків завжди була досить вагомою.

Із XVII та до початку XVIII ст. селяни самі обирали *війта* (князя, бирова). Він урочисто присягав служити громаді – якщо ж діяв сутичка проти волі людей, то переобирається. У першій половині XIX ст. відбулися зміни. Війт обирається вже з-поміж трьох старійшин, яких до того часу обирала громада. Крім війта та двох присяжних були ще й *десятники*. Помічників бирова на Закарпатті називали *боженниками*.

Саме громади розподіляли податки і повинності в селі. Місцеві зверхники здійснювали не тільки судочинство, але й торговельно-цінову політику: вони встановлювали ціни на овець і худобу.

Ще з XVII ст. на Бойківщині під наглядом громад були громадські комори. Таким чином селяни самі створювали собі резервний фонд на випадок невреждаючої чи стихії, не покладаючись на допомогу з Віднія чи Будапешта.

Із середини XIX ст. починається боротьба громад за право вільного користування дарами лісу, пасовищами, добуванням каміння та ін. В судах бойки посилалися на звичаєве право, за яким вони жили упродовж століть і в якому було закріплene право членів громади користуватися природними багатствами.

Наскільки високою в давнину була роль громади, промовисто свідчить факт, що за посягання на громадське майно накладали удвічі вищу кару, аніж за посягання на приватне.

Віддаленість Бойківщини від великих адміністративних центрів, як наприклад, Львів, Перемишль, Мукачево, спричинила відносно низький рівень втручання вищої влади у життя місцевих громад. Це сприяло розвитку самоорганізації бойків на місцях.

Живі залишки цих самоврядних традицій можуть стати в нагоді сьогодні, коли головним принципом організації соціально-політичного життя в Євросоюзі стає принцип субсидіарності, за яким до компетенції вищих органів влади (обласних, державних), передаються лише ті справи, які не можуть бути вирішенні безпосередньо на місці.

Церква в класичному бойківському стилі

БОЙКІВСЬКА ЦЕРКВА

«Вишукана композиція
зі ступінчатих параміdalних верхів
прадавньої форми ніби зіткана з мерехтливих
тонтинок, що міняться всіма барвами карпатського лісу».

Михайло Сирохман

Бойківська церква вже давно стала візитною карткою Бойківщини. Цей край уважають своєрідним заповідником найцікавіших зразків народної церковної архітектури. Варто пам'ятати, що бойківське народне будівництво бере свої початки від найархаїчніших форм народного будівництва в Україні.

Бойківські церкви – триверхі та тризрубні. Утаємницість і монументальність – їхні характерні риси.

Ще у XVI бойківські майстри оригінально розкрили внутрішній простір за допомогою виступів на даху. Упродовж століть цей тип церков було доведено до ідеальної гармонії. Багатоступінчаті намети роблять бойківські церкви подібними до буддійських пагод.

Бойківські церкви невимовно досконалі у пропорціях. Вони відповідають найсуворішим вимогам і законам композиції та пропорцій.

Особливістю бойківської церкви є її невеликий розмір. Усі церкви розташовані на природних підвищеннях – проте вони не домінують над ними, а ніби продовжують їх, тулячись до землі наметами підашків та вінців.

Упродовж XIX сторіччя найбільшого визнання здобув пірамідално-ступінчатаий тип бойківських церков. Навіть у будівництві бойко прагнув уподобитися до природи – і будував ступені дахів, що нагадували пасма гір та смерекові ліси. Тому храми Бойківщини справляють враження живих істот, котрі зливаються з навколишнім світом.

Найбільше класичних бойківських церков збереглося на Львівщині. Кращими взірцями вважаються церкви у Висоцьку, Лавочному та Маткові.

На Закарпатській Верховині можемо помилуватися церквами у Верхньому Студеному, Ужку, Гусному, Вищі та Сухому. Класичні бойківські церкви збереглися й на терені сучасної Польщі.

Байка про бойка

Ікона Страсті Христові. 1834 р. Улицьке Криве, Словаччина.

ІКОНОПИС БОЙКІВЩИНИ

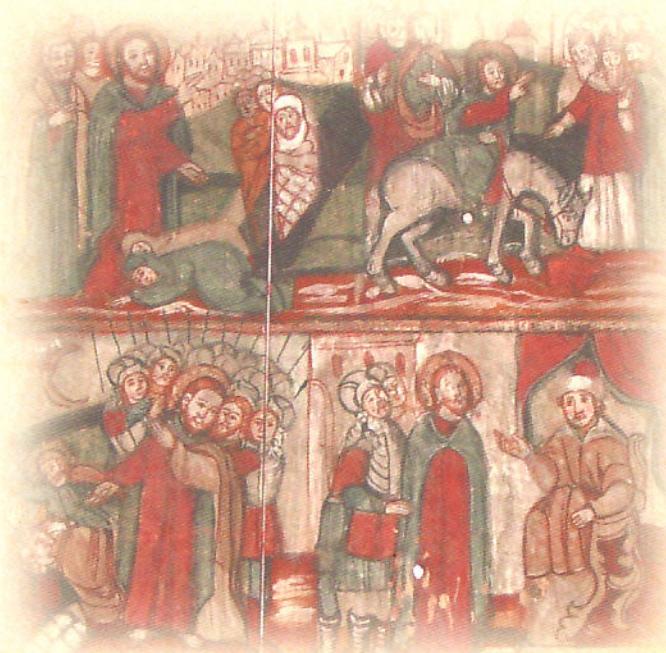
В бойківському іконописі чітко простежуються риси народної стилістики. Особливою пошаною користувалися образи Ісуса Христа і Богородиці. Бойки мали свій наочний кодекс моралі – ікони Страшного Суду. З образами святих народна уява пов’язувала ідею заступництва, добра й справедливості (святі Микола-Чудотворець, Юрій-Змієборець, святий Ілля, архангел Михаїл).

Іконографічні нововведення повільно доходили до віддалених від комунікаційних центрів гірських сіл, тому давня ікона тут століттями зберігалася у первісному вигляді.

Якщо авторство найдавніших ікон встановити неможливо, то вже з XVI ст. на Бойківщині з’являються підписні ікони. Отже, талант маляра вже був визнаний і він усвідомлював свою вагу в суспільстві. Свої імена залишили на святих образах Олексій («Успіння Богородиці», Смільник над Сяном, 1547 р.), Дмитрій («Христос», Долина, 1565 р.), Федусько із Самбора («Благовіщення», 1579 р.).

Від кінця XVI та до середини XVIII ст. ікони малювали темперними фарбами на дерев’яних дошках по левкасу. У XIX ст. набула поширення хатня ікона, виконана темперою або олією на полотні чи дощці.

Чимало творів іконопису, що походять з території Бойківщини, увійшли до колекцій музеїв Львова, Ужгорода, Харкова, Krakova, Сяніка. Зразки народного живопису збереглися у селах Галицької Бойківщини та в дерев’яних храмах Закарпатської Верховини – у селах Ізки, Колочава, Сухий, Розтока, Репинне, Присліп, Подобовець.

Ікона Страсті Христові. XVIII ст. З церкви у Дністрику Дубовому.

Бойка про бойка

Музики зі Скородного, Західна Бойківщина. 40-і рр. ХХ ст.

Карпатська дримба

МУЗИКА БОЙКІВ

Королевою бойківської музики без сумніву є скрипка (*гуслі*). Винайдений в Італії, цей інструмент із середини XIX ст. набув особливого поширення саме в центральній Європі, а на Бойківщині стає популярним не без участі циган та євреїв. Також у бойків звучали сопілки (*тищавки, гайди*), баси, бубни (великий барабан із тарілкою). Цимбали, трембіти, роги побутують вздовж Карпатського хребта.

Бойківські трембіти (бойк. – *трумбети*) за звучанням м'якіші та лагідніші, ніж гуцульські. Їм властивий дещо хриплівий і навіть тріскучий звук, який чути аж на 10 км. Трумбети на Бойківщині використовували переважно вівчарі. Для кращого звучання вони колись *полокали їх у жентиці* (овечій сироватці). Награвання «До вигону овець», «До початку (кінця) роботи» – релікти прадавнього музично-сигнального мислення бойків.

Бойки грають на *дримбі* – її вважають одним із найдавніших губних інструментів світу. Видобутий із дримби звук нагадує буддійські мантри. На цьому простому на вигляд інструменті треба грати за допомогою губів, зубів, язика та дихання одночасно. Як і кельти, бойки не сумнівалися, що музикою можна зцілювати. У високогірних бойківських селах люди вірили, що граючи на дримбі, можна вилікувати людину. Подібний інструмент – *варган* – використовували в магічній практиці шамани угро-фінського Сибіру, щоб пробудити енергію чотирьох стихій: землі, води, каменя і дерева.

У скрипальських награваннях патріарха бойківської музики, Василя Ігнатища з Либохори, можна вловити мотиви, подібні до тих, що збереглися у спадщині ірландців.

Проф. І. Мацієвський із Санкт-Петербурга зафіксував перекази про побутування на Бойківщині *волинок*.

Вивчаючи бойківську музику упродовж десятиліть, проф. Михайло Хай підсумував: «В Українських Карпатах до засилля новітнього румуно-угорського (а також міського цигано-єврейського) стилю існував інший, генетично споріднений із загальнослов'янським інтонаційний пласт музичного фольклору... Чому саме бойкам, а не гуцулам, лемкам, буковинцям вдалося найрельєфніше зберегти і пронести ознаки цього стилю аж до наших днів – залишається не з'ясованим до кінця питанням».

Бойківська коломийка – це танок у колі. Подібні танці є у сербів, хорватів та чорногорців (*коло*), у болгар (*хоро*), словаків (*kolomaika*). Бойківська коломийка, як дослідив М. Хай, найвиразніше зберегла ознаки стилістичної спорідненості із загальноукраїнським мелосом не лише в інтонаційному, але й у виконавсько-композиційному відношеннях.

СПІВАНІ КОЛОМІЙКИ БОЙКІВ ТА ПРО БОЙКІВ

А я піду в полонину, там, де жиуют бойки,
Там музика дрібно грає, скачут полигойки.

Пішов бойко та й до бойка ходака зичати:
Позич, бойку, ходака, дівча заручати.

Ни позичу, ни позичу, бо як мі го вбуєш,
Тупонеш ним раз до зимлі – то мі го попсуєш.

Ой упали сніги в горах, бойко ся ни журиت,
Обує си ходачата, люльку си закурит.

Дала мене моя мати, за бойка, за бойка,
Ой буде мі за тим бойком голова гладойка.

Ой у бойка сиві волы, ой у бойка вівці,
Ой у бойка у ремени білі сороківці.

Казала мі моя мамка: красний бойко, красний,
Я го мила в штирюх водах, а бойко ще масний.

Я го мила в штирюх водах та ще буду в меду,
А як буде бойко масний – в море го поведу.

Ци ты, дівко, удуріла, ци ты зварювала,
Та кой ты си з-під Самбора бойка сподобала?

Я дівчину заручив, а в дівчини гойки –
Бо уже її заручили з Небилова бойки.

Ішов бойко за волами та й на воли гейкнув,
Як го воли замахнули, йно ногами мелькнув.

Ти є бойко, я є бойко, підеме си в Турку,
Заробили в Бориславці – купиме си шнурки.

Кажут люди, що мы бойки, а які мы бойки,
Як мы їмо щониділі пироги м'ягойкі.

Кажут люди, жи я бідний, а я маю мешти,
То я маю в чім ходити ще й додому нести.

Ой, татуню мій милийкий, татуню-соколе,
Ни віддай ня в тимні гори – дай ня в чисте поли.

Волію я в чистім полі соломов палити,
Як я маю в тимних горах съвіту ни видіти.

Ой дзилена полонина з вітром говорила:
Подуй, вітре студинийкий, чий бы-м ся розвила.

Ой дзилена полонина з вітром говорила:
Кобы мине розворати, жито бы-м родила.

Ой Магура-Магуройка всягди ни їднака:
З-під їдної тиче вода, з-під другої – млака.

З-під одної вода тиче, жибы ся напити,
З-під другої вода тиче, бы ся вхолодити.

Ой, кобы я, Боже, знала, що замужем лихо,
Чисала-м бы жовту косу, сіділа бы-м тихо.

Ой кобы я, Боже, знала, що замужем горазд,
Кричала-м бы на всю хижу: віддайте ня зараз!

Коли були роки добрі, хліби ся родили,
Діти вітця шанували, брати ся любили.

Товаришка з товаришков їдно ябко їла –
Товаришка товарищі правду ни вповіла.

Любо мі ся подивити горі полонинов,
За сивими воликами та за білявинов.

Ой ты жени волы пасти, а я займу вівці,
То мы там ся посходимо, де густі ялівці.

Та кобы ня, молодийку, груди ни боліли,
Від мого бы голосочка горойки дзвиніли.

А я вийду на толоку, розівью волоки –
Бодай мое коханнічко ни діждало року.

Як я собі заспіваю, як я собі вівкну,
Ни віддав бы-м стару бабу за молоду дівку.

Росте верба дзилинийка, догори галуззя,
Так ты діти руки зв'яжут – ни треба мотуззя.

Та ни жаль мі за волами, що вовки поїли,
А жаль мені за літами, де вни ся поділи.

Ни жалую за тим лугом, що пішов з водою,
А жалую за літами, що пішли з бідою.

ПРИПОВІДКИ БОЙКІВ

Ліпший пісний ощипок межи своїми,
як пшенична булка межи чужими.
Бий буком того, хто ни любитного.
Вчи лінивого ни молотом, а голодом.
Де богацтво – там прокляцтво.
Встаєш зрана – вийдеш на пана.
Менше вкусиш – борще лигнеш.
Будеме ворох – ни възьме ворог.
Баба биз діда, як борщ биз хліба.
Брат собі рад, а систра собі нисла.
Голодне воко ни видит глибоко.
Ни штука впасти, а штука встати.
Низький поклін ни ломит колін.
Хто ни постит, то й ся зlostит.
Бог дає драбину вгору і вдолину.
Від смерти ни мож ся відперти.
Сідімо вкупі, гі вуші в струпі.
Як іде на вік, то найде ся лік.
На що бык звик, за тим і ричит.
Слова масні, а пироги пісні.
Забыв вів, як тилятьом быв.
Посієш рідко – вродит дітко.
Няй буде дране, кобы пране.
Ни все гідне, що бідне.
Хто годен – ни голоден.
Діти годуй, а торби лади.
Нима брата, коли втрата.
До гною ни треба строю.
Від спання, синойку, ни буде коня.
Від сідження, дівойко, ни буде їдження.
Яка з пса солонина, така з зятя дітина.
Кому пан-Біг даст, то й на плечі завдаст.
Малі діти дируть запаску, а велики – серце.
Де є щипок й капуста – тута хата ни пуста.
Багатієш – ни тішися, а біднієш – ни журися.
Ще такий ся ни вродив, бы кождому догодив.
Громада як влюнє – втопит, як подує – висушит.
Як зайде ся Стрий і Ломець, то буде світу конець.
Ситий голодного ни розуміє, а молодий – старого.
Навчит біда ворожити, як ни буде що в рот положити.
У нас дров – спали ся, води – заллій ся, а юсти – скажи ся.
Файний звичай – ни позичай. Бо як віддає, то ще й тя кляне.

Дерев'яна статуетка
Матінки Божої
із церкви у с. Бистрий,
нині – в музеї в Ланцуті,
Польща

Записала Наталя Кляшторна, 2001–2007 pp.

БОЙКІВСЬКІ БАЙКИ

Бджола і джміль

Пчола, як знаєме, старат ся о мід, бо вна робит. Бо й такий примір маєме й днісь межи людьми, жи як є такий їден чоловік або баба, жи як робит добре, то мовлят: так робит, як пчола! Але чміль туту легко-важит. Трохи собі з яри щось пристарат і десь вліті, гаразд му вже, тепло, надибався з пчолов: «Нич ни робім, хыба жинім ся». Пчола мовит: «Поди, ни маю часу, бо ще-м ся ни обробила».

Десь затого вже й осінь; пчола ся постарала на зиму добре, а чміль, що мав трошки того, та й вже туту зьїв та й на студене ліг горілиць голoden і змерз. А пчола летит: «Но, ходім ся жинити». – «Ей, дай мы покій. Тобі жинитва в голові, а мені съвіт ни милий». Та й лапками зачав махати, здише. Пчола мит: «Тьфу на тя, пек ты. Який ты величезний быв, кой ты мене надибав женитися, а днісь-йис згіб марно! Я ти повідала, жи вперід ся треба старати, хто ся жинити хоче!».

Як чоловік вовка й ведмедя перехитрив

Вийшов чоловік у ліс і колов дерево надвоє. Прийшов д нему вовк і мовит: «Я тя зъїм!». Ба, вже кой чоловік має гинути яков смертьов, то мусит ся умити. «Поди, няй ся вмию!». А зладив, знаєте, бук коло себе теньгий. Пішов, умився і мовит до вовка: «Ни маю ся в що по-втирати, кобы-с ми дав хвоста». – «Та я ти ни бороню, на». Тот ніби ся втират, овинув си хвіст довкола руки, як си возьме бук, як возьме скіпати вдовш вовка! І забив на смерть!

Але йде медвідь. «Я тя забью, чоловіку!». Ну, пропало. «Кой юш на таке-м упав, жи ня забьєш, то поможи мы туту розколоти, бо треба на труну». – «Як?» – «Упхай си ту ноги та й тисни, а я йду з другого кінця бити клиниць, та борше ся розколе».

Пішов, клиниць підбив догори їден, підбив другий, а медведьови як стисло ноги, як ся клец пішов назад; як почав ричати, і такої здох коло клецца. А тото юш ни знаю, де ся дів той медвідь: ци го вийняв, ци може й днісь там дагде є.

Миша дбайлива і миша лінива

Было дві миші. Їдна ся настарала їсти на зиму, а друга нич. А вно і днісь так є, що ни тому печено, кому речено, хоба тому, хто зъїст. І toti миші одна другій мовит: «Систричко, ци зладила ся на зиму?» – «Та чому, зладила. Маю, Біг-дав, що їсти й пити». А тата, що нич ни має: «Маю й я, з-за Божої волі; вже-м ся й висповідала. А ци ты сповідала ся?» – «О, я ніт. Ни знаю, де й сповідати ся». – «О, мій дідо ксьондзом – старий, вусатий і легко сповідає. Ходи за мнов, я ты вкажу!» І привела ї там д якісь хижі, вказує там у вokenце і мовит: «Лізь там, він там сідит, дідо мій!».

А кіт ся дивив, жи миш полізла, скочив та й тоту зьїв. І тамта ни робила і ни ладила, а чириз зиму їла.

Записав Володимир Гнатюк 1899 р.
у с. Мишанець Старосамбірського повіту від Г. Оліщака.

БОЙКІВСЬКІ МОЛИТВИ І ЗАМОВЛЯННЯ

Мислення сучасної людини переобтяжене стереотипами. Зазвичай ми ділимо історію на два періоди: до і після народження Христа, на християнство і язичництво. Але старі бойки сприймали цей світ таким, яким він був: послідовним, безперервним, а відтак – гармонійним. У замовляння своїх пращурів вони вплітали біблійні сюжети; ймовірно, таким чином бойки хотіли лише подвоїти силу мовленого. Очевидно, що тривала практика застосування замовлянь-молитов свідчила про їхню ефективність: ці слова допомагали бойкові почуватися захищеним у світі суверої природи – отже, вони були направду на поміч!

На мори, на мори, на білім камини, там золота цирьковця, а в тій цирьковці золотий присьтів, тирид тим присьтолом лижит сам Син Господь Богойко, головойку склонив, вічийка зажъмурив, ручийки стулив, ніжийки тириплів.

Прийшов д Нему съятый Петро і съятый Павло:

– Съятый Петре і Павле! Ци жалуєш за моїм склоніньом, за моїм переплітіньом?

– Жалуєме!

– Возьміт си в праву ручийку золотий хрещик, а в ліву ручийку – золоту паличийку, ідіт по всім съвіті, заповідавши съліпому, кривому, жи в ниділю рано меджси Службами пекло замкнене, цариство втворене, на віки віків. Амінь!

Пацір, який промовляли жінки у селах східної частини Ліського повіту, Західна Бойківщина.

Моя хата – в мої хаті штири куты, а в тих кутах янгил Божий, сирид хижі сам Син Божий, на порозі Божа Мати Сина вкладає, з Богом лігає.

Жіноча молитва перед сном – для породіль і жінок, які мають маліх дітей.

Янгилики стирижинийки! Стирижіт мою душку з вичора до півночи, від півночи до кугута, від кугута до рана – на віки віків. Амінь!

Жіноча молитва перед сном – після традиційних молитов.

О съяті порожиньки: хижний, сінний, коморяній, стайніаний, бощаний і той, що ся чириз него в загату лізе – усі розчиніт і причиніт!

Так промовляли старі газдині у Михнівці Турчанського повіту перед тим, як розчиняли тісто на хліб.

Хворого саджає ся на порозі хати на помело. Замовляючий має при собі іглу (голку), ніж, веретено. Став над хворим і починає говорити:

«Поганий страшище, поганий болище, чого-с напав, бодай-ес про-
пав! Ци з вітру, ци з соньци, ци з пустоти, ци з охоти, ци з роботи, ци
від пса, ци від кота, ци від христінина, ци від грому, ци від дожджу,
ци від гадини, ци від огню, ци в півночи, ци по півночи, ци в полуночи,
ци пополудні.

Коли-с напав – бадай-ес пропав! Їглав ты колю, ножом ты ріжсу,
веретеном ты прибиваю: за ліси, за скали у вічну пропасть я тя від-
силаю...»

Замовляння від болю записано від Євки Хомин (1837 р. н.) в с. Би-
стриці, Центральна Бойківщина.

Болячнице-систрице, іди-ж ты на своє місце, – там, де ты была в
матириній утробі, обы-с ни боліла від нешного дня до судного!

Замовляння від хвороби, що супроводжується болем і гарячкою, За-
хідна Бойківщина.

Іди, іди у скали та потоки, у дубри страшні, високі, де пси ни до-
бріхують, кури ни допівают і води ни дотікают, а мое добро, як було,
так є. Марним зопсуете, марним направите!

Такими словами проганяли чари від худоби перед стайнєю увечері
напередодні Ірія (святого Юрія).

Тоды мине хто вриче, як мині сліди порахує і на мому коникові
ширсті!

Замовляння від уроків (зурочення).

Як за солодкими грушами люди йдуть, няй так за мною молодці. Як
ни може злим воком у ясне сонце ся подивити, так обы хлопці ни мо-
гли биз мене жити!

Примовляння дівки на відданні.

Як ся ни бире стали й ни їмат вогню, обы й тибе ни ймилося лихо.
Обы ты ни чкодило на росах, на водах і на кождім кроці!

Промовляли перед першим вигоном худоби на пашу, поклавши пе-
ред порогом стайні топір, серп і вогонь.

Ни пшиницю сію (ни капусту саджу), ай полон, обы мы Господь Бог
зародив зи всіх штирох сторон!

Промовляли перед сіянням в полі або садінням городини.

На переконання бойків, прочитані слова не мають і частини тої
сили, що слова, проказані з власної пам'яти.

Байка про бойка

Орнаменти вишивок на Східній Бойківщині.

Фрагменти вишивки сорочки та спідниці з с. Хміль, Західна Бойківщина.

ВИШИВКА БОЙКІВ

Для вишивок Бойківщини характерні стрічкові й сітчасті композиції. Ромб або квадрат у них є головним мотивом. Ламані лінії, трикутники і зубці вибудовуються на полотні стрічкою або утворюють заповнену дрібними елементами сітку.

На Закарпатській Верховині поширення здобули густі вишивки з геометричними узорами – зубцями, ромбами, ламаними лініями, хрестами. Ці візерунки є дуже архаїчними. Символіка бойківських вишивок відома з дохристиянських часів. Зокрема, розети та S-подібні фігури люди викарбовували ще в палеоліті.

Багатство рослинного орнаменту, вишитого бісером або вовняними нитками, бачимо на бойківських безрукавках – *камізельках і торсетьмах*. Однак вони з'явилися лише у ХХ ст., прийшовши на зміну *лейбикам і надушникам*.

Особливість бойківського одягу полягає у його дрібному рясуванні. Сорочки *рямують, призбирють* біля коміра, на рукавах і манжетах, а спідниці – на талії. На цих дрібних складках вишивали особливим стібком, що надавало йому ще більшої рельєфності.

Оригінальністю відзначається бойківський фартух – *запаска*. Її зшивали з двох частин полотна, а шов посередині – *мережжу* – вишивали низинкою, хрестиком або гладдю, причому орнамент йшов знизу додори. Весільна запаска бойкинь була оберегом – нею витирали обличчя *від уроків* (зурочення).

Кольорова гама бойківських вишивок значно стриманіша, порівняно з вишивками гуцулів чи покутян. Що високогірнішим було село, то скромнішими бачимо вишивки. Та незмінним залишалося одне: вони були акуратними, дрібненькими.

Якщо побачите грубі узори, масивні хрестики, вишиті нитками ядучих кольорів, знайте: ця вишивка є стилізованою і не має нічого спільного з бойківською.

Вишита безрукавка з с. Летівка Рожнятівського району на Івано-Франківщині,
Східна Бойківщина. Фото І. Свіонтек.

Байка про бойка

СОН*

— Йой-йой, — простогнав несамовито на постелі Михайло Жук.

— Чо йойкаш, ги глупий? — заговорила жона.

— У грудьох задусило, що й ни віддихнути. Шьумит мині в голові, як у млині. Напудив-єм ся, аж ня обморок обійшлов.

— Обыс хоть ни розболів ся!

— Снит ся ми, що я вигнав худобу пасті за Томин і пішьов ся в бік подивити ід границі головецькій і відтам я прийшлов і сів на поли, а там сїдів Николай Лопушанський, тот Штифанишаків. Ідіт, куме, повідат до мене, заверніт свою корову й коня. А дивіт, он-он там над ялівцем лежьйт вам така змия, що ни так бы вкусила яловя, али бы зьїла і вже.

— Богойку съятив! Припадку мій! Якесь нищьистя йде на нашу хату....

— А я так зачъав мовити: без божьої волі, як і Пан Біг ни позволит, вна ни вкусит. І нев Бог завідує, хоть така велика. А Николай повідат: добре, коль Бог велів; стережь ся чоловіче, то й я ти поможу. А ты так висше сідиш і мовиш: ходи сюда, та ввидиш, бо ще-с таке ни видів. Я підійшлов і дивлю ся, що воно лежьйт понад ялівцем таке, ги платва. Підняла голову і кличе мене: ходи... Та чого? Ни бій ся мене, ходи сюда, а як ся бойиш, зійди бодай ід ті поточчині. Якесь ми ся за-виділо страшне.

— Йой!

— Я зійшлов, а вона підняла голову і вергла мині три дияменти, ги три галки, що сут у панів по городах, такі блислячі, красні, аж за око берут. На, за то будеш мати шість тисяч, за кожду по дві, бо то є диямент. І пак повідат: за тото даю тобі, обыс ня ни дав забити. Чью, що збирают ся на мене. Тям си, обыс людий просив під милий бік, жибы ня ни забили. Я ся ту ни вигодовала така, я з звиняцької полонини ту прийшла. Молода былам дуже пуста. Типир прийшлам ся ту гріхів спокутовати. Як ни будеш могти впросити людий, бы ня ни побивали, то быс просив, обыс ня з канона ни стріляли, бо як бы з канона стрілили, то бы ня ни забили, лише бы ня взlostили, що бым захопила, то бым зъїла, хиба тов пшеницев ня забают, що над нев дванайціть раз было Всяношье. Обернула ся, засичьала, аж верхи ся

Бойки із с. Сянки Турчанського повіту. Фото Р. Рейфусса. З архіву Музею народного будівництва у Сяніку, Польща

* Фрагмент оповідання о. Юрія Кміта говіркою Центральної Бойківщини.

затрясли, земля захолітала, велика сила всю валила, худоба ричала; такі громявиці стали, що ся скали роздирали. Мене страх взяв; я оставпанів, гойкнув і пробудився.

— Боже ласкавий, такий сон никому ни снів ся... Обыс у біді ни быв, змечьи копу вівса до боща, змолоти, продай, треба наяти хвалу Божью. Якась душъя глядат ратунку.

— Воно так з нев, бодай Бог боронив від такого! Промарнила славу і окаянна...

— Мариню, ни знаю, як бы верг дащо на льотерию? І всяношньне бы было, і хвала Божья, й парастас...

Юрій Кміт. З гір. — Львів, 1907.

ЧОБОТЯТА**

— Вооды! — хвора ледві ті слова вимовила.

Сестричка ненависно та грозно пробігла через комнату... Она сердито схопила з хворої гарячі та сухі плахти та обвила єї мокрими.

— На, пий, пий, а мені не кричи.

Анна обома руками держала склянку з водою та жадобно пила, гасила жажду.

— Сестричко, я бы вас чось просила... Як умру, то скажіт моїй мамі, най мене убують у мої чоботы...

— Андулко, — їмаючи сестричку за плече, сказав Йосиф, — а что то за дивчина?

— Се одна верховинка, она не має ще яких шістнадцять літ і коли її сюди привезли, то не мож было нападитися на єї красу, таку вродливу красу только горы могут выховати своим свіжим воздухом та полонинскою кристалевою водою.

— Знаєш, Андулко, літом пойдеме подивитися на ту красу гор та чаровні очі верховинских дівчат, а заразом на їх житя-бытя.

— Там не есть на что дивитися, бо Верховина бідна і не може нічим похвалитися, хіба тою біднотою та її гарною природою.

Верховинка з Волового. З чеської листівки. З архіву В. Щербея

** Фрагмент оповідання „Чоботята” Луки Демяна, уродженця с. Ворота на Закарпатській Верховині.

Байка про байка

Андулка з Йосифом ще довго пошепки говорили...

Анця вночи ще кілько разов просила води...

Над ранком, коли зорі згасали одна за другою, тоді і она також доторіла і згасла з посліднею зорею.

Вчасним ранком прийшла мати зознати за свою Анцю, чо она робить. Але як почула от інших хворих, заломила з жалю руки та впала непритомна на постіль. Як по якойсь хвилі прийшла до себе, запиталася хворых жон:

– Что дачто говорила в послідній хвили?

– Дуже просила, чтобы еї убуті у чоботы.

– Ой, любила она ті чоботы і через ті чоботы так марно пошла из світа. Бідні мы, та й дуже. Діточок есть у нас нівроку досить, а не есть чим годовать. А вбиратися – за то вже не кажи и слова. Анця то в нас найстарша дітина, в неї се перша обув такого роду... Она небога цілоє літо ягоди збирала та на десяте село носила продавати, а потом купила ті гумаки за двадцять и девять корон.

Літом бывало ничего собі побігати босонож, але як прийшла осінь, зачали вітри з снігом та морозом допікати, она тоді скочить на воду боса та часом і рянду выпере. Она шкодувала обувати нові лакові чоботы...

Одного пилипцевого дня вітер з морозом женився, а она пошла в ріку прати платя. Та хоть ей отець казав: „Анцьо, убуйса, бо застудишся”, але она жаловала блискучі чоботы зопсовати. Выйшла она з ріки і начала трястися. Появилася горячка, то студінь, то горячка, а дальше і кашель. Перележала пару днів дома. Хворота не переставала. Прикликали мы лікаря, а той на нас ще викричався, чому мы скорше его не закликали, а тоді виправив еї до шпиталю.

– I вбууете еї у чоботы?

– Сама не знаю, что робити. Дуже жалую, чтобы еї волю не сповнити, але жалую и чоботы. Шкода, чтобы погнили за дурно, коли ті чоботы и так не увидить на ногах...

Лука Демян. Из села. – Ужгород, 1943.

ЗМІСТ

Слово до читача	3
Земля бойків	6
Заняття бойків	9
Назва бойки	11
Вдача бойків	13
Карби історії	14
Походження бойків	15
Перекази про заселення Бойківщини	22
Шляхта на Бойківщині	25
Громада – сила	27
Бойківські церкви	29
Іконопис	31
Музика бойків	33
Бойківські молитви та замовляння	38
Приповідки бойків	36
Байки бойків	37
Співані коломийки	34
Вишивка	41
Квітка Життя	42
Демонологія	43
Фрагменти творів бойківськими говірками	
Ю. Кміт. Сон	44
Л. Демян. Чоботята	45

Н. Кляшторна
БАЙКА ПРО БОЙКА

Упорядкування і редакція Н. Кляшторної
Художня редакція О. Герца
Дизайн та комп'ютерна верстка В. Доломанова

Дизайн-студія «Золоте Серце»
www.golden-heart.com.ua

«Корені бойківської культури сягають давнини, осягнути яку відразу неможливо. Її зразки випромінюють дитячу найвність та святу простоту. Орнаменти, ідентичні орнаментам бойківських писанок, зустрічаємо на скелях, об які б'ють хвили Атлантики. Посестер бойківських церков бачимо в багатоспадових буддійських храмах – аж до острова Хоккайдо. Можемо вважати це випадковими збігами... Та коли їх набирається вдосталь, починаєш розуміти, що давні люди, незалежно від назви їхнього племени та місцеперебування, намагалися донести універсальні знання, передати вселенську мудрість, єдину для всіх. Бойки, один з найдавніших карпатських етносів, пронесли її крізь тисячоліття – і не дозволили зовнішнім ефектам затъмарити геніальну у своїй простоті первісну форму».

Наталя Кляшторна

Народилася на Херсонщині
в родині депортованих із Західної Бойківщини.

Закінчила Інститут журналістики
Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Друкувалася в газетах

«Дзеркало тижня», «Україна молода», «День», журналі «ПіК».

Упродовж десяти років збирала свідчення
про депортaciї із Західної Бойківщини.

Автор книг «Акція-51. Останні свідки» та
«Акція-51. Книга пам'яті», які базуються
на свідченнях очевидців та архівних матеріалах.

Мешкає у Києві.